

MONIKA SULEJEWICZ-NOWICKA*

Warszawskie oficyny wydawnicze na rzecz edukacji szkolnej w okresie dwudziestolecia międzywojennego

Wstęp

W okresie dwudziestolecia międzywojennego zadania, jakie miały realizować czołowe oficyny wydawnicze, wiązały się z międzynarodową i wewnętrzną sytuacją polityczną. W niepodległym państwie ruch wydawniczy znacznie się ożywił, a działalność księgarzy-wydawców przyczyniła się do rozwoju polskiej kultury, mimo że pogarszająca się sytuacja ekonomiczna i kryzys gospodarczy lat 20. obniżyły zapotrzebowanie na książkę¹. Lata 1926–1929 to okres przejściowej tylko poprawy. Kolejne załamanie ekonomiczne – tym razem przełomu lat 20. i 30. – przyczyniło się do upadku małych i średnich wydawnictw, do zmniejszenia nakładów większych firm i do obniżenia rabatu na podręczniki szkolne z 25% na 20% od ceny brutto².

W latach 1918–1939 w Warszawie istniało 425 firm księgarskich, wliczając w to punkty sprzedaży książek, a więc było to miejsce największego zagęszczenia tego typu placówek³. Jednak w tym czasie nie można mówić o potężnym przemyśle wydawniczym, albowiem polskie księgarstwo dopiero się odbudowywało, ale niewątpliwie czołowi księgarze-wydawcy warszawscy mieli znaczący wpływ na edukację szkolną tegoż okresu. Oficyny Gebethnera i Wolffa, Michała Arcta,

* Dr, Uniwersytet Łódzki, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, Oddział Zbiorów Specjalnych, 90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 32/38.

¹ M. Mlekicka, *Jakub Mortkowicz księgarz i wydawca*, Wrocław 1974, s. 8–10.

² B. Klukowski, *Księgarstwo i zawód księgarza w Polsce*, „Nauka – Dydaktyka – Praktyka”, t. 102, Warszawa 2008, s. 66.

³ A. Skrzypczak, *Księgarnia i wydawnictwo Michała Arcta w Warszawie 1887–1950*, [w:] *Warszawscy wydawcy*, red. J. Myszkowska, „Sesje Varsavianistyczne”, z. 10, Warszawa 2003, s. 24.

Jakuba Mortkowicza, Księgarnia Wydawnicza Trzaska, Evert i Michalski i „Nasza Księgarnia” specjalizowały się w konkretnych publikacjach szkolnych. W repertuarze wydawniczym każdej z nich nie mogło zabraknąć podręczników szkolnych, poczynawszy od elementarzy dla najmłodszych, poprzez podręczniki przedmiotowe dla szkół średnich i zawodowych, kończąc na akademickich⁴. Warto zaznaczyć, że każda z nich przygotowywała je pod okiem specjalistów, ale przeznaczała dla różnego grona odbiorców – jedni dla najmłodszych, inni dla młodzieży, a jeszcze inni dla studentów. Charakterystyką profilu edukacyjnego warszawskich oficyn była różnorodność specjalizacji – od beletrystyki, poprzez lektury szkolne, które zazwyczaj wychodziły w wydawnictwach seryjnych, po serie mieszane (literacko-popularne), popularnonaukowe na przykład z nauk przyrodniczych i historycznych i popularne adresowane zarówno do najmłodszych, jak i dzieci oraz młodzieży szkolnej. Warto zaznaczyć, że serie wychodziły zazwyczaj od początku XX w. do połowy lat 20., niekiedy były kontynuowane, aczkolwiek z przerwami, do wybuchu wojny, ale były też takie, które powstawały pod koniec lat 20. i w początkach lat 30. Niektóre z firm wyspecjalizowały się w drukach słowników, leksykonów i bogato ilustrowanych encyklopedii od poprawnej polszczyzny, frazeologicznych i ortograficznych, poprzez językowe, a na handlowych i geograficznych kończąc. Nie zapomniano o nauczycielach. Drukowano literaturę metodyczną i pomoce dydaktyczne.

Szkolne wydawnictwa seryjne (literackie, popularnonaukowe i dydaktyczne) w ofercie wydawniczej firmy Gebethner i Wolff

Gebethner i Wolff to największa polska firma księgarsko-wydawnicza drugiej połowy XIX i pierwszej połowy XX w. Powstała w Warszawie w 1857 r. z inicjatywy dwóch księgarzy: Gustawa Gebethnera i Roberta Wolffa. W 1874 r. współwłaści-

⁴ Zapotrzebowanie na podręczniki szkolne w XIX i XX w. zmieniało się wraz sytuacją polityczną. Każda z wymienionych tu czołowych oficyn warszawskich podejmowała jednak druk tego typu tytułów z różnym natężeniem. Początkowo wydawano ich niewiele. W oficynie Gebethner i Wolff ukazało się kilka wydań elementarzy dla najmłodszych czy też podręczniki dla dzieci Cecylii Boguckiej, Cecylii Niewiadomskiej i Jadwigi Warnkówny. Sytuacja zmieniła się w 1905 r., gdy język polski wszedł do szkół. Z inicjatywy Polskiej Macierzy Szkolnej firma Gebethner i Wolff wydała elementarz w nakładzie 100 tys. i ofiarowała go do bezpłatnego rozdania. Podręczniki zamawiano u autorów – specjalistów poszczególnych dziedzin. Były zgodne z podstawą programową i wszelkiego rodzaju wypisami szkolnymi. W wydawnictwie Michała Arcta dbała o to jego córka Maria Golczewska, która przygotowywała podręczniki przyrodnicze. W okresie międzywojennym zapotrzebowanie na podręczniki wzrosło. W tym czasie drukowano również literaturę pomocniczą dla młodzieży szkolnej (zazwyczaj były to lektury) i dla nauczycieli (literatura metodyczna). I. Wojsz, *Gebethner i Wolff – największa polska firma księgarsko-wydawnicza drugiej połowy XIX i pierwszej XX wieku*, [w:] *Warszawscy...*, s. 14; A. Skrzypczak, *Księgarnia i wydawnictwo Michała Arcta...*, s. 28.

W niniejszym artykule pominięto więc problematykę druku podręczników szkolnych, gdyż były one w stałym repertuarze wydawniczym prezentowanych oficyn. Zwrócono jedynie uwagę na wydawnictwa specjalizujące się w podręcznikach przygotowujących do zawodu i akademickich.

ciele uruchomili w Krakowie księgarnię. Firma prężnie się rozwijała i otwarto kolejne punkty w: Łodzi, Lublinie, Poznaniu, Zakopanem, Wilnie, Paryżu. W 1908 r. wydawnictwo weszło na rynek amerykański. Firma istniała do 1960 r. Prawnik założyciela – Zygmunt Gebethner – reaktywował ją w 1990 r. i działała do 1998 r. W ciągu osiemdziesięciu lat wydano 7010 tytułów, licząc wyłącznie te wydrukowane własnym nakładem⁵. W ofercie znalazły się arcydzieła literatury światowej, ważne publikacje naukowe, popularnonaukowe, publicystyczne, literackie i muzyczne, choć dominowały książki szkolne, w tym podręczniki (26,5%) i książki dla dzieci i młodzieży (14%)⁶.

Szczegółne miejsce w profilu wydawniczym zajmowały szkolne serie, których tradycje sięgały lat 60. XIX stulecia. Wówczas ukazywały się takie cykle, jak: „Biblioteka dla Młodocianego Wieku”, „Biblioteczka Ilustrowana”, „Teatr Amatorski dla Dzieci i Młodzieży”. Wydawnictwa seryjne prowadzone przez oficynę Gebethner i Wolff miały charakter bądź literacki, bądź mieszany: literacko-popularnonaukowy⁷.

Od początku XX w. wychodziły takie, które stanowiły uzupełnienie programów szkolnych, a mianowicie: „Biblioteczka Uniwersytetów Ludowych i Młodzieży Szkolnej”, która ukazywała się od 1907 r. Po roku rozpadła się na dwie odrębne serie: „Bibliotekę Młodzieży Szkolnej” przeznaczoną dla dzieci młodszych oraz „Bibliotekę Uniwersytetów Ludowych i Młodzieży Szkolnej”, w ramach której publikowano lektury pomocnicze dla starszej młodzieży i dla kontynuujących naukę dorosłych⁸. Seria kontynuowana była w okresie dwudziestolecia międzywojennego i wówczas drukowano przede wszystkim dzieła literackie: starożytnych klasyków oraz dziewiętnasto- i dwudziestowieczne polskich autorów – zwłaszcza poezję, nowele i opowiadania, dramaty i korespondencje, choć swoje miejsce znaleźli również twórcy angielscy czy duńscy. Prawdopodobnie wyszło 350 tytułów⁹. Uzupełnieniem szkolnych programów były również literackie wydawnictwa seryjne przeznaczone dla dzieci i młodzieży, które zaczęły się ukazywać na początku XX w. i wychodziły do połowy lat 20. W latach 1907–1924 wydawano „Wybór Pisarzy dla Domu i Szkoły”, a od 1916 r. pod przekształconą nazwą „Wybór Pisarzy Polskich i Obcych dla Domu i Szkoły” pod redakcją Bronisława Chlebowskiego, Ignacego Chrzanowskiego i Henryka Gallego. W tym wydawnictwie prezentowano dzieła literackie różnych okresów – począwszy od antyku, poprzez okres staropolski i oświecenie, a na romantyzmie skończywszy¹⁰. Jak wskazuje sama nazwa, drukowano autorów zarówno polskich (takich jak: Jan Kochanowski – *Treny*, t. 1; *Odprawa posłów greckich*, t. 3; Adam Mickiewicz – *Grażyna*, t. 2;

⁵ I. Wojsz, *Gebethner i Wolff...*, s. 7–11, 18.

⁶ Tamże, s. 12.

⁷ Tamże, s. 14.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Por. M. Sulejewicz-Nowicka, *Oficina wydawnicza E. Wendego na rzecz edukacji szkolnej na przykładzie serii „Wybór Pisarzy Polskich i Obcych dla Domu i Szkoły” i „Biblioteka Klasyków Polskich”*, [w:] *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz edukacji szkolnej w XIX i początkach XX wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2014, s. 269–279.

Konrad Wallenrod, t. 4; *Dziady część 2 i 4 tudzież fragmenty pośmiertne*, t. 7; Kazimierz Brodziński – *Wiesław*, t. 5; Zygmunt Krasiński – *Nie-Boska komedia*, t. 8; *Irydion*, t. 12; Wincenty Pol – *Mohort*, t. 9; Antoni Malczewski – *Maria*, t. 10; Juliusz Słowacki – *Lilla Weneda* i *Grób Agamemnona*, t. 11; *Beniowski*, t. 18; Julian Niemcewicz – *Powrót posła*, t. 13; Alojzy Feliński – *Barbara*, t. 15; Ignacy Krasicki – *Myszeis*, t. 16; *Mikołaja Doświadczynskiego przypadki*, t. 22; *Pan Podstoli*, t. 23; Franciszek Zabłocki – *Sarmatyzm*, t. 17; Wacław Potocki – *Wojna chocimska*, t. 19; Seweryn Goszczyński – *Zamek kaniowski*, t. 20; Mieczysław Romanowski – *Dziewczę z Sącza*, t. 21), jak i obcych (Homer – *Iliada*, t. 24; Owidiusz – *Przemiany*, t. 25; Horacy – *Wybór poezji*, t. 26 i 27). W latach 1920–1925 wychodziła seria „Pisarze Polscy i Obcy”. Druk zakończono na 8 tytułach z dziełami literackimi i to tylko i wyłącznie polskimi¹¹.

Oprócz *stricte* literackich wydawnictw seryjnych, oficyna Gebethner i Wolff podjęła druk serii mieszanej. Dla młodzieży starszych klas szkół powszechnych i młodszych szkół gimnazjalnych przeznaczono bowiem cykl „Polska i Świat Współczesny” wychodzący od 1933 r. Wydano w nim 59 tytułów¹². W ramach tego numerowanego wydawnictwa ukazywały się następujące nienumerowane podserie: „Walki o Niepodległość”, „Po Ziemiach Polskich”, „Bohaterzy”, „W Jednym Szeregu”, „Budujemy Państwo”, „Człowiek w Pięciu Częściach Świata”, „Europa, Kraje i Ludzie”, „Ujarczmy Żywiół”, „Zdobycy Świata”¹³. Cykl miał charakter mieszany, albowiem poszczególne tomy poświęcano także kolejno nowelom i powieściom znanych polskich autorów, takich jak: Gustaw Morcinek, Ewa Szelburg-Zarembina, Helena Boguszeńska, Jan Wiktor, Zygmunt Nowakowski, Juliusz Kaden Bandrowski, Wanda Wasilewska, Maria Kann, Kazimiera Muszałówna, Halina Górska, Feliks Burdecki, Janusz Meissner; krytycznym wydaniom historycznym dotyczącym na przykład I wojny światowej, Legionom Polskim, konfiskatom i kontrybucjom po powstaniu listopadowym; naukom przyrodniczym i naukom o Ziemi traktującym chociażby o wyprawach naukowych do Kamerunu czy też prezentującym kosmos i źródła światła. Ponadto w podserii „Walki o Niepodległość” drukowano pamiętniki wybitnych postaci, takich jak Józef Piłsudski czy Feliks Sławoj Składkowski, a w „Budujemy Państwo” m.in. osobiste dzienniki uczestników wojny polsko-bolszewickiej 1920 r., np. Juliusza Rómmela.

Ofertę firmy Gebethner i Wolff kierowano również do nauczycieli. Na rynku wydawniczym było zapotrzebowanie na fachową literaturę dla pedagogów. Początkowo ta dziedzina była słabo reprezentowana, ale w latach 1933–1934 zaczęto wydawać numerowaną serię „Biblioteka Nauczyciela Szkoły Powszechnej. Jak Realizować Nowe Programy Szkolne” pod redakcją Benedykta Kubińskiego. Poszczególne tomy poświęcono programom dydaktycznym takich, przedmiotów jak: nauczanie początkowe (Stanisław Wiącek i Jan Ciepielewski, *Czytanie w szkole powszechnej (przykłady z praktyki)*, Warszawa 1933; Stanisław Dobraniecki, Mieczysław Kotarbiński, Aleksander Litwin, *Nauka czytania i pisanie w kla-*

¹¹ I. Wojsz, *Gebethner i Wolff...*, s. 15.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 14–15.

sie I-ej na podstawie nowego programu, Warszawa 1934), historia (Władysława Hoszowska, *Jak realizować nowy program historii*, Warszawa 1933), matematyka (E. Dudkówna i J. Strzelecka, *Jak realizować nowy program matematyki*, Warszawa 1933), przyroda (Jan Czystowski i M. Kowalewski, *Jak realizować nowy program przyrody martwej*, Warszawa 1933), muzyka (Tadeusz Mayzner, *Jak realizować nowy program śpiewu*, Warszawa 1935). Poruszano również zagadnienia wychowawcze (Jadwiga Michałowska, *Zagadnienia wychowawcze w nowych programach*, Warszawa 1933), zwracano uwagę na zaangażowanie ucznia w szkolne przedsięwzięcia (Józef Witek i Michał Mościcki, *Ogródek szkolny w wychowaniu i nauczaniu*, Warszawa 1934; Aleksander Litwin, *Organizacja wycieczek na podstawie nowych programów szkoły powszechnej*, Warszawa 1934; Stanisław Dobraniecki, *Inscenizacja w szkole powszechnej (kl. I, II i III)*, Warszawa 1935).

Wydawnictwa seryjne (literackie i dydaktyczne) oraz popularne w ofercie firmy Michała Arcta

Michał Arct, po burzliwych dziejach firmy stryja Stanisława Arcta, ostatecznie przejął lubelskie wydawnictwo w 1881 r., a sześć lat później przeniósł je do Warszawy. Warto przypomnieć, że Stanisław Arct za zaangażowanie się na rzecz edukacji szkolnej i cykl podręczników do nauki w domu i w szkole „Systematyczny Kurs Nauk” otrzymał dyplom uznania na Wystawie Higienicznej w Warszawie¹⁴. Michał Arct otworzył drukarnię i zaczął publikować tanie serie wydawnicze. Po jego śmierci w 1916 r. przejęli ją dwaj synowie: Zygmunt i Stanisław Jan oraz wnuk Jan Golczewski, syn Marii Arct-Golczewskiej, tłumaczki, pedagoga i autorki podręczników szkolnych. Od 1922 r. funkcjonowała jako spółka akcyjna, istniejąc do 1953 r. Miała liczne księgarnie w: Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Wilnie, Lwowie, Równem, Drohobycz, Lidzie, Święcinach i Wilejce¹⁵.

Niewątpliwie największe zasługi w okresie dwudziestolecia międzywojennego wydawnictwo Michała Arcta miało na polu edukacji szkolnej. Najwięcej wysiłku poświęcono drukowi książeczek obrazkowych dla najmłodszych, powiastek i powieści dla dzieci i młodzieży, podręczników i książek popularnonaukowych.

Istotnie, szczególne miejsce w repertuarze wydawniczym zajmowała literatura. Publikacje kierowano do szerokiego grona odbiorców – zarówno do najmłodszych, jak i do młodzieży. Była to zasługa pisarki Marii Buyno-Arctowej¹⁶.

¹⁴ A. Skrzypczak, *Księgarnia i wydawnictwo Michała Arcta...*, s. 22.

¹⁵ Tamże, s. 33.

¹⁶ Z inicjatywy i pod redakcją Marii Buyno-Arctowej wychodziły również dwa czasopisma „Moje Pisemko. Tygodnik obrazkowy dla dzieci do lat 10” pod redakcją Anieli Szycówny wychodzący w latach 1902–1915 i 1918–1936 i „Nasz Świat. Tygodnik ilustrowany dla dzieci i młodzieży” wychodzący w latach 1910–1918, a którego redaktorem od 1914 r. była Maria Poraska. Na ich łamach publikowały Janina Porazińska, Ewa Szelburg-Zarembina, Maria Kownacka. Tamże, s. 29.

Stałym autorem wydawnictwa był Artur Oppman (Or-Ot), którego teksty ukazały się w ponad 60 książeczkach obrazkowych¹⁷. Dla dzieci i młodzieży pisali również członkowie rodziny Arctów: Aleksander, Maria (później Golczewska) i Maria Buyno-Arctowa¹⁸. Ponadto drukowano teksty: Zofii Bukowieckiej, Antoniny Domańskiej, Marii Dynowskiej, Jadwigi, Chrzęszczewskiej, Zuzanny Morawskiej, Marii Weryho, Bohdana Dyakowskiego, Antoniego Gawińskiego, Stefana Gębarskiego, Kazimierza Glińskiego, Artura Gruszeckiego, Stanisława Jachowicza, Aleksandra Janowskiego, Walerego Przyborowskiego, Władysława Umińskiego, Eleonory Kropiwnickiej, Marii Gerson-Dąbrowskiej, Antoniny Kolberg-Brzozowskiej, Marii Konopnickiej, Włodzimierza Popławskiego, Wacława Sulimy, Ludwika Wiszniewskiego, Lucy Maud Montgomery.

Warto zaznaczyć, że utwory literackie wychodziły w wydawnictwach seryjnych, w których oficyna Michała Arcta się specjalizowała, a które miały głębokie tradycje, bo sięgały 1898 r., w którym to zainicjowano popularne wydawnictwo seryjne o charakterze mieszanym, a mianowicie „Książki dla Wszystkich”¹⁹. Za sprawą Marii Buyno-Arctowej powstały też tanie, numerowane serie: „Moje Książeczki” i „Moja Biblioteczka” oraz „Zajmujące Czytanki dla Młodzieży” („Zajmujące Czytanki”), w tym „Zajmujące Czytanki Historyczne”, „Zajmujące Czytanki Przyrodnicze”, „Zajmujące Czytanki Ilustrowane”. Pierwsza wychodziła od 1902 r. i kontynuowano ją w dwudziestoleciu międzywojennym. W ramach tej serii podejmowano bardzo różnorodną tematykę poczynając od bajek, poprzez poezję, nowele, opowiadania, a na instrukcji robienia ozdób choinkowych kończąc. Podserią tegoż cyklu był nienumerowany „Teatrzyk dla Dzieci i Młodzieży”, w którym miejsce znalazły utwory dramatyczne. Z kolei wydawnictwo „Zajmujące Czytanki dla Młodzieży” („Zajmujące Czytanki”), które ukazywało się w latach 1902–1938 poświęcone było przede wszystkim młodzieżowej prozie – polskiej i zagranicznej – w przekładach między innymi Marii Arct-Golczewskiej, Aleksandra Arcta i Marzenny Saryusz-Stokowskiej. W ramach cyklu wychodziły podserie, w których podejmowano tematy historyczne i przyrodnicze („Zajmujące Czytanki Historyczne”, „Zajmujące Czytanki Przyrodnicze”), a których zadaniem było poszerzenie wiedzy dzieci i młodzieży w tych dziedzinach. Zbliżony profil miała seria „Moja Biblioteczka”, ukazująca się w latach 1902–1938 dla dzieci od lat 8 do lat 12. Tomy wspomnianych cykli nie były drogie, bo średnio kosztowały od 40 gr do 1,30 zł.

Książki wychodzące spod prasy Michała Arcta adresowane były przede wszystkim, jak już wcześniej wspomniano, do najmłodszych i do dzieci szkolnych,

¹⁷ Wydawnictwo Michała Arcta szczególnie dbało o najmłodszych. Do nich właśnie skierowane były tzw. książeczki obrazkowe, w których słowo dopełniało ilustrację.

¹⁸ A. Skrzypczak, *Księgarnia i wydawnictwo Michała Arcta...*, s. 27–28.

¹⁹ Por. A. Böldyrew, *Działalność wydawnicza M. Arcta na rzecz popularyzowania wiedzy na początku XX w. na przykładzie serii „Książki dla Wszystkich” i „Biblioteczka Dzieł Społeczno-Ekonomicznych”*, [w:] *Działalność...*, s. 47–58.

Seria „Książki dla Wszystkich” miała kilka podserii: „Arcydzieła Poezji Polskiej”, „Literatura Powszechna”, „Seria Historyczna”, „Seria Humanistyczna. Naczelne Idee Polski”, „Biblioteka Społeczno-Polityczna”, „Seria Praktyczna”. Celem była popularyzacja literatury polskiej i obcej oraz wiedzy w szerokim gronie odbiorców, w tym młodzieży szkolnej, ale nie tylko.

aczkolwiek wydawano również beletrystykę dla młodzieży i dorosłych w seriach wydawniczych: „Arcydzieła Literatury Wszechświatowej” (od 1918 r.), „Biblioteczka Narodowa” (od 1923 r.), „Biblioteka Wielkich Pisarzy” (od 1928 r.), „Czerwone Książki”, „Dobra Powieść”, „Biblioteczka Złotej Jabłoni”.

Oferta edukacyjna firmy Michała Arcta skierowana była również w okresie międzywojennym do pedagogów. Wydawano pomoce dydaktyczne dla nauczycieli poszczególnych przedmiotów, np. do historii Justyny Jastrzębskiej (*Dzieje powszechne: podręcznik dla seminarjów nauczycielskich z 50 rycinami*, Warszawa 1925, wyd. 3), języka polskiego Stanisława Szobera (*Podręcznik do nauki języka polskiego w seminarjach nauczycielskich: wykład teoretyczny*, Warszawa 1925) i Henryka Gallego (wypisy i lektury szkolne dla szkół średnich, specjalistyczne opracowania dotyczące stylistyki, prozodii, teorii wiersza), przyrody Delfiny Gayówny czy robót ręcznych Wiktorii Broniewiczówny. Warto podkreślić, że były to edycje wielokrotnie wznawiane. Wydawnictwo specjalizowało się również w publikacjach o tematyce wychowawczej, o której była mowa na łamach serii „Biblioteczka Wychowawcy”. Zwracano szczególną uwagę na cele wychowawcze i dydaktyczne szkolnych wycieczek, na umiejętnie prowadzenie zebrań z rodzicami.

Wydawnictwo Michała Arcta wyspecjalizowało się także w popularnych publikacjach słownikowych i leksykonowych poczynawszy od tych związanych z językiem polskim, poprzez języków obcych, a na specjalistycznych kończąc. Od początków istnienia oficyny dbano, by w jej profilu wydawniczym znalazły miejsce wznawiane i poszerzane wydawnictwa encyklopedyczne kierowane do szerokiego grona odbiorców, a mianowicie do młodzieży szkolnej, akademickiej i dorosłych, realizując ideę upowszechniania. Wielokrotnie drukowano słowniki: języka polskiego, wyrazów obcych, ortograficzny, ortoepiczny, frazeologiczny, poprawnej polszczyzny, staropolski, esperanto, historyczny, bankowo-handlowy, radiowy, skrótów używanych w nauce, prasie, literaturze, korespondencji. Publikacje przygotowywali specjaliści określonych dyscyplin przy współpracy Michała Arcta.

Literatura dziecięca i szkolne wydawnictwa seryjne w ofercie firmy Jakuba Mortkowicza

Bankier Jakub Mortkowicz wspólnie z kolegą Henrykiem Lindenfeldem nabył w 1903 r. księgarnię Centnerszvera. Aresztowany dwa lata później za działalność społeczną najpierw był przetrzymywany w więzieniu na Pawiaku, a następnie wydalony z granic państwa rosyjskiego na okres roku. Po powrocie w 1906 r. wznowił działalność wydawniczą²⁰. Księgarnia G. Centnerszwer i S-ka miała w istocie trzech właścicieli, jakkolwiek prowadził ją Mortkowicz wraz z Lindenfeldem

²⁰ M. Mlekicka, *Jakub Mortkowicz...*, s. 14–16.

ze względu na zły stan zdrowia Centnerszvera. Wspólnicy mieli odmienne zainteresowania, więc podejmowali nakłady osobno, na własną odpowiedzialność. Lindenfeld wydawał prace naukowe, natomiast Mortkowicz – książki dla dzieci i młodzieży oraz literaturę piękną dla dorosłych²¹. W takim składzie spółka działała do 1912 r., kiedy to Mortkowicz odkupił udział Lindenfelda. W tym też roku został współnikiem Władysława Danilewicza i współwłaścicielem Drukarni Naukowej. Rok później kupił Księgarnię Powszechną (S. Marymont i J. Szliferstein). W 1915 r. ze względu na zawieruchę wojenną przy udziale kilku współników przekształcił spółkę w Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie. Nabył też drugą księgarnię przy ul. Mazowieckiej 12. Cztery lata później księgarnię po Centnerszwerze zamknął. Kryzys ekonomiczny przełomu lat 20. i 30. istotnie wpłynął na finanse firmy. Z powodów zadłużenia oficyny w 1931 r. Mortkowicz popełnił samobójstwo. Wydawnictwo przejęła żona Janina i córka Helena. Firma pokonała trudności finansowe, ale gdy wybuchła II wojna światowa przejęła ją Anna Żeromska ze względu niearyjskie pochodzenie Mortkowiczów i niewypłacenie należności Annie i Monice Żeromskim z tytułu wydawania dzieł Żeromskiego. Nazwę zmieniono na A. Żeromska Księgarnia i Antykwarnia Spółka Akcyjna. Po wojnie Janina i Helena podjęły próbę wznowienia działalności, wydając książki wspólnie z innymi nakładcami, ale ze względu na ograniczanie działalności wydawców prywatnych firmę Mortkowicza zamknięto z końcem 1949 lub początkiem 1950 r.²²

Jakub Mortkowicz początkowo wydawał książki naukowe reprezentatywne dla wszystkich gałęzi nauki, ale z czasem zaczęły przeważać nauki humanistyczne. Skupił się przede wszystkim na literaturze pięknej dla dorosłych, sztuce i dziele książek dla dzieci i młodzieży, którego kierownictwo objęła żona Janina. Gdy przejęła firmę po śmierci męża, zaczęła przywiązywać szczególną wagę do lektur szkolnych²³. O ile oficyna w omawianym okresie odegrała istotną rolę w edukacji szkolnej dzieci, o tyle księgarnia przy ul. Mazowieckiej 12 przyczyniła się do kształtowania gustów literackich i artystycznych zarówno inteligencji, jak i warszawskiej młodzieży, albowiem pełniła rolę salonu, w którym można było spotkać nie tylko pisarzy i artystów, lecz także obejrzeć nowości wydawnicze, nawet te sprowadzone z zagranicy czy wystawy prac np. Antoniego Słonimskiego²⁴. Mortkowicz zaangażował się również w działalność Polskiej Składnicy Pomocy Szkolnych, którą utworzono w 1916 r. w celu wydawania poradników szkolnych i pomocy dydaktycznych przeznaczonych zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli²⁵.

W repertuarze wydawniczym oficyny Mortkowicza książka dziecięca i młodzieżowa zajmowała szczególne miejsce, co wynikało z poglądów właściciela oficyny, któremu zależało na przełamaniu dotychczasowych tendencji edytorskich w szacie graficznej oraz podniesieniu walorów artystycznych i pedagogicznych. Był pionierem w publikowaniu druków przeznaczonych dla młodszego grona czy-

²¹ Tamże, s. 19.

²² Tamże, s. 20–34.

²³ Tamże, s. 52.

²⁴ Tamże, s. 53–54.

²⁵ Tamże, s. 81.

telniczego pióra najznakomitszych autorów: Janusza Korczaka, Fryderyki Lazarusówny, Zofii Rogoszcówny, Marii Dąbrowskiej, Heleny Bobińskiej, Ewy Szelburg-Zarembiny, Jana Brzechwy, Hansa Christiana Andersena, Jamesa Matthewa Barrie'a, Agota Gjemse-Selmera, Selmy Lagerlöfa, Hugh'a Loftinga, Ferenc'a Molnára, Oscara Wilde'a, Gustava Geijerstama w przekładach żony²⁶.

W latach 1910–1939 w oficynie ukazywało się 19 serii²⁷. Do użytku szkolnego były przeznaczone m.in.: „Arcydzieła Literatur Obcych w Wyborze i Układzie dla Użytku Szkolnego” (wyszedł tylko tom 1 – *Iliada* i *Odyseja*), „Dobre Książki dla Młodzieży”, „Biblioteczka Nowel i Opowiadań”, „Biblioteczka Wierszy Wybranych”.

Redaktorką „Dobrych Książek dla Młodzieży” wychodzących od 1925 r. była żona Janina. Wydano 15 tytułów w 24 tomach. Postać dziewczęcą opracował graficznie Stanisław Ostoja-Chrostowski. Tomy wychodziły co dwa tygodnie, jeden w cenie 1 zł, a 6 tomów w cenie 5 zł²⁸. Celem było wydawanie wartościowych tekstów literackich. Znalazły się więc utwory czołowych polskich i zagranicznych twórców, takich jak: Zofia Żurawska, Maria Dąbrowska, Juliusz Słowacki, Tadeusz Dybczyński, Benedykt Hertz, Pavel Nauman, Oscar Wilde. Wydawnictwo serijne ukazywało się wraz z nienumerowaną również literacką podserią – „Dobre Książki. Seria Druga”.

W latach 1935–1939 realizowano projekt serii „Biblioteczki Nowel i Opowiadań”, w której ukazywały się lektury programowe i polecane do szkolnych bibliotek. Wyszło 15 tytułów (niektóre miały wznowienia). Rozprowadzano je bez prenumeraty²⁹. Były to dzieła m.in.: Stefana Żeromskiego, Marii Dąbrowskiej, Andrzeja Struga, Hansa Christiana Andersena. Liryka znalazła swoje miejsce w serii „Biblioteka Wierszy Wybranych” (1938–1939), w której ukazały się utwory przeznaczone również do użytku szkolnego Jana Kasprowicza, Leopolda Staffa, Juliana Tuwima, Kazimierza Wierzyńskiego. Wyszło zaledwie 5 tomów³⁰.

Wydawnictwa popularnonaukowe i popularne oraz podręczniki zawodowe i akademickie w ofercie firmy Księgarnia Wydawnicza Trzaska, Evert i Michalski

Księgarnia i Dom Wydawniczy Trzaska, Evert i Michalski to jedno z największych wydawnictw II Rzeczypospolitej. W 1919 r. założyli je księgarze Władysław Trzaska (kierownik frontu księgarni Michała Arcta na Nowym Świecie

²⁶ Tamże, s. 132.

²⁷ Tamże, s. 139.

²⁸ Tamże, s. 154.

²⁹ Tamże, s. 154–155.

³⁰ Tamże, s. 155.

w Warszawie) i Jan Michalski (kierownik sortymentu w księgarni Edwarda Wendego) z przemysłowcem i senatorem Ludwikiem Józefem Evertem (przedstawicielem fabryk Scheiblerowskich z Łodzi na Cesarstwo Rosyjskie)³¹. Podczas II wojny światowej firma zawiesiła działalność, ograniczając się do sprzedaży zapasów magazynowych i antykwariatu. Wydawnictwo reaktywowano w 1945 r. W 1951 przekształcono je w przedsiębiorstwo państwowe. Firma istniała do 1963 r.

Wydawnictwo specjalizowało się w publikacjach popularnonaukowych i popularnych. Były to przede wszystkim słowniki i bogato ilustrowane leksykony i encyklopedie. Do młodzieży szkolnej adresowano wielokrotnie wznawiane słowniki o charakterze podręcznym (dwutomowy *Podręczny słownik geograficzny: ze szczególnem uwzględnieniem Polski, jej spraw i interesów: z 39 mapkami i figurami w tekście, edycjach pomnikowych* Edwarda Maliszewskiego i Bolesława Olszewicza, Warszawa 1925) oraz językowe. Ważnymi publikacjami popularyzującymi różne gałęzie wiedzy w okresie międzywojennym były opracowywane krytycznie, numerowane i wielotomowe wydawnictwa pomnikowe: *Wielka literatura powszechna*, *Wielka geografia powszechna*, *Wielka historia powszechna*, *Encyklopedia staropolska*. O ile cykle dotyczące literatury wychodziły pod redakcją Stanisława Lama, o tyle tomy pozostałych opracowywali różni autorzy – geograficzne np.: Stanisław Lancewicz, Tadeusz Dybczyński, Stefan Przyworski, Rajmund Galon, Władysław Gumpłowicz, Jan Lewiński, Jan Godzimir Jaworski; historyczne np.: Ludwik Piotrowicz, Jan Dąbrowski, Tadeusz Wałek-Czernecki, Kazimierz Piwarski, Władysław Konopczyński.

Wśród publikacji o charakterze popularnym adresowanych do młodzieży szkolnej na wyróżnienie zasługują wydawnictwa przeznaczone do samodzielnej nauki języków obcych: angielskiego (E. Wallenberg, M. Goryński), niemieckiego (M. Goryński, J. Fuhr, H. Pniewski), francuskiego (C. Buchholtz, E. Wallenberg, M. Goryński) i włoskiego (Ceconi Nissen, E. Wallenberg, M. Goryński). W 1930 r. rozpoczęto więc druk tzw. samouczków. Składały się one z 12 zeszytów do 40 lekcji³².

Popularyzując wiedzę wśród młodzieży szkolnej i akademickiej, zaczęto od 1929 r. skupiać się na wydawnictwach seryjnych. Najobszerniejszą, bo składającą się z 49 tomów, była „Biblioteka Wiedzy” wychodząca w latach 1931–1939. W większości były to opracowania autorów angielskich – wybitnych specjalistów poszczególnych dziedzin: astronomii, fizyki, chemii, biologii, przyrody, geografii, historii, antropologii, religii. Chociaż tytuły przygotowywali wybitni badacze, to starano się, by poruszane zagadnienia współczesnej nauki przedstawić w sposób jasny i zrozumiały. Osiągnięcia techniki prezentowano zaś w numerowanej „Bibliotece Dnia Dzisiejszego” zainicjowanej w 1938 r. Niestety, wyszło tylko 6 tomów, albowiem druk przerwała wojna.

Osobną grupę stanowią podręczniki. Dla uczniów szkół średnich przeznaczono 15 pozycji z: geometrii Romualda Witwińskiego, algebry Tadeusza Gutow-

³¹ M. Pieczonka, „Księgarnia Wydawnicza Trzaska, Evert i Michalski”. *Działalność wydawnicza*, „Prace Monograficzne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie”, nr 166, Kraków 1993, s. 10–11.

³² Tamże, s. 61–62.

skiego, chemii Wiktora Zielińskiego, logiki Czesława Znamierowskiego, geografii Stanisława Karczewskiego³³, które wydawca opatrzył adnotacją: „Podręcznik do użytku szkolnego” bądź „Polecane do użytku szkolnego przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” zgodnie z zaleceniem MWRIOP, którego uzyskanie opinii było podstawowym warunkiem dopuszczenia do druku w okresie dwudziestolecia międzywojennego³⁴. W Księgarni i Domu Wydawniczym Trzaska, Evert i Michalski drukowano również wydawnictwa techniczno-zawodowe i przygotowujące do nauki zawodu. Profil ten wyraźnie zaznaczano w charakterystycznych podtytułach: „podręcznik dla szkół zawodowych i do użytku praktycznego”, „dla inżynierów, techników i słuchaczy szkół technicznych”. W 1922 r. wydano pierwsze tego typu publikacje – *Technologia metali* Franciszka Tokarskiego i *Wytrzymałość materiałów* Stanisława Krasuskiego. Później wyszło zaledwie kilka z elektrotechniki i mechaniki. Skupiano się na druku wydawnictw z zakresu techniki przeznaczonych dla specjalistów ze średnim bądź wyższym wykształceniem lub fachowców z doświadczeniem³⁵. Były to wielokrotnie wznowiane i uzupełniane podręczniki dla „słuchaczy szkół technicznych, kursów zawodowych i samouków” bądź „praktyków” np. *Elektrotechnika w zadaniach. Prąd stały* Gustawa Hensela (Warszawa 1927), z których chętnie korzystali nauczyciele.

Próbowano również wypełnić lukę na rynku w zakresie edukacji ukierunkowanej na starszego odbiorcę, a mianowicie studenta. Podręczniki przeznaczone dla studentów i nauczycieli akademickich miały charakter skryptu bądź opracowania naukowego. Z 32 wydanych pozycji, 21 dotyczyło medycyny, 10 matematyki i 1 chemii³⁶, pozostałe zaś prawoznawstwa, politologii i ekonomii.

Popularne wydawnictwa seryjne i literatura metodyczna w ofercie wydawniczej firmy „Nasza Księgarnia”

„Nasza Księgarnia” Spółka Akcyjna Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych powstała w 1921 r. W okresie dwudziestolecia międzywojennego specjalizowała się w fachowych publikacjach metodycznych dostosowanych do aktualnych programów nauczania, albowiem ówczesne nauczycielstwo borykało się z problemem braku tego typu poradników. W latach 1939–1945 wydawnictwo nie przerwało działalności i przystosowało się do warunków pracy konspiracyjnej. Po wojnie przekształcono je w spółdzielnię pod nazwą Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”. Sukcesywnie zwiększała się liczba wydanych tytułów, powstała

³³ Tamże, s. 60–61.

³⁴ Tamże, s. 59.

³⁵ Tamże, s. 16.

³⁶ Tamże, s. 55.

szeroka sieć placówek księgarskich w całym kraju i drukarni – w Warszawie, Piotrkowie Trybunalskim i Radomsku. W 1954 r. przekształcono je w przedsiębiorstwo państwowe. Początkowo nazwa firmy brzmiała Państwowe Wydawnictwo Literatury Dziecięcej Nasza Księgarnia. Sześć lat później została zmieniona na Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”. W latach 90. przedsiębiorstwo państwowe przekształcono w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością. We wrześniu 1991 r. podjęto decyzję o prywatyzacji. Spółka rozpoczęła działalność gospodarczą w grudniu 1992 r. pod nową nazwą Wydawnictwo „Nasza Księgarnia”.

Repertuar wydawniczy „Naszej Księgarni” to nie tylko literatura dziecięca i młodzieżowa, lecz również pomoce dydaktyczne przeznaczone zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli. W latach 1921–1929 nakładem spółki wyszło 454 tytuły, z czego 217 to książki dla nauczycieli, 115 dla dzieci i młodzieży, 44 utwory sceniczne dla teatrów szkolnych i 32 podręczniki³⁷.

Wśród wydawnictw popularnych o charakterze edukacyjnym znalazły się m.in. pozycje przyrodnicze np. *Rośliny pnące i ścielące się* Romany Lubodzieckiej (Warszawa–Łódź 1928), *Wędrowniki ptaków* Jana Bogumiła Sokołowskiego (Warszawa 1929), *Nasze rośliny wiosenne* Tekli Cygowej (Warszawa 1935) w serii „Ze Świata Przyrody”, *Polskie niebo* Czesława Jacka Centkiewicza (Warszawa 1936) w serii „Opowieści Przyrodnicze”, *Darwin* Jana Dembowskiego (Warszawa 1936) w serii „Ze Świata Przyrody”, *Królowa górskiego źródła (traszki i salamandry)* Bohdana Dyakowskiego (Warszawa 1936) w serii „Opowieści Przyrodnicze”, *Mchy i porosty: kluczyki i opisy porostów* Karoliny Lubliner-Mianowskiej (Warszawa 1937) w serii „Ze Świata Przyrody”. Numerowane cykle „Opowieści Przyrodnicze” i „Ze Świata Przyrody” wychodziły równolegle w latach 1935–1938, a ich redaktorką była Zofia Bohuszewiczówna.

Osobną grupę stanowią teksty literackie polskich i zagranicznych pisarzy. Drukowano utwory: Barbary Sadowskiej-Klimkowej, Zofii Sokołowskiej, Jana Grabowskiego, Idy Kenninston, Liliany Gask, Bohdana Pawłowicza, Janiny Porazińskiej, Edmunda Selousa, Ewy Szelburg-Zarembiny, Heleny Michcińskiej, Cesarino Lupatiego, Zofii Rogoszówny, Stefanii Baczyńskiej, Marii Dąbrowskiej, Sydney’a Reida, Marii Juskiewiczowej, Marii Konopnickiej, Heleny Grotowskiej, Karola Homolacsa, Heleny Radlińskiej, Janiny Broniewskiej, Nadziei Druckiej, Michała Kreczmara, Natalii Kuczyńskiej, Heleny Radwanowej, Haliny Jaczewskiej, Lucyny Krzemienieckiej, Karin Michäelis, Vladimira Durova, Martyny Morsztynkiewicz. Teksty obcych autorów ukazywały się w przekładach autorskich Anieli Waldenbergowej i Heleny Winawerowej.

Warto zaznaczyć, że utwory literackie wychodziły również w popularnej, dziecięciotomowej serii „Przymierze z Książką. Biblioteka Młodzieży” redagowanej przez Jana Muszkowskiego, a ukazującej się w latach 1934–1936. Wyszły m.in.: *Oczy i ręce* Jerzego Kornackiego (Warszawa 1934), *Za zielonym wałem* Heleny Boguszewskiej (Warszawa 1935) czy *Legenda o Janie z Kolna* Wandy Wasilewskiej (Warszawa 1936).

³⁷ M. Olczak-Kardas, *Bibliografia wydawnictw zwartych „Naszej Księgarni” Spółki Akcyjnej Związku Nauczycielstwa Polskiego za lata 1921–1939*, Kielce 2005, s. 6–7.

Wyraźnie edukacyjny charakter miały dwa wydawnictwa seryjne przeznaczone dla uczniów rozpoczynających naukę: „Czytanki dla Klas Początkowych” i „Łatwe Ilustrowane Książeczki dla Dzieci Uczących” wychodząca od 1934 r. Czterdzieści cztery tytuły stanowią utwory sceniczne przeznaczone dla szkolnych scen autorstwa: Marii Gerson-Dąbrowskiej, Hipolity Gnoińskiej, Marii Juszczkiewiczowej, Ewy Szelburg-Zarembiny, Benedykta Hertza, Marii Kownackiej, Lucyny Krzemienieckiej, Feliksa Zahora, Zofii Kossakowej, Jadwigi Marcinowskiej.

Osobna grupa to publikacje specjalistyczne przeznaczone dla nauczycieli – podręczniki szkolne i metodyczne z zakresu dydaktyki przedszkolnej i szkolnej. Są to: książki do nauki czytania, czytanki, elementarze – Zofii Żukiewiczowej, Jadwigi Dańcewiczowej, Mariana Falskiego, Jadwigi Chrząszczewskiej, Stanisława Wiacka; pomoce do kształcenia językowego i literackiego – Bronisława Małanowskiego, Wandy Rzętkowskiej-Paschalisowej, Henryka Gaertnera, Marii Majewiczówny, Stanisława Szobera, Jana Kulpy, Marii Bakkowej, Władysław Szyszkowski; książki metodyczne z zakresu nauki: języków klasycznych – Mariana Goliasa; historii – Hanny Pohoskiej; geografii – Marii Polackówny; chemii – Jana Harabaszewskiego; fizyki – Mieczysława Jeżewskiego; biologii – Janiny Antoniewicz, Ludwika Jaxy Bykowskiego; przyrody Delfiny Gayówny; matematyki – Józefa Czechowskiego, Stanisławy Nikodymowej, Ottona Nikodyma; wychowania – Aleksandra Patkowskiego, Janusza Korczaka, Ludwika Jeleńskiej; rysunku – Józefa Przyłuskiego, Niny Bobińskiej; techniki – Feliksa Wojnarowicza, Ludwika Uzarowicza; muzyki – Jadwigi Wierzbńskiej, Marii Tańskiej; tokarstwa – Tadeusza Piotra Pietrzykowskiego, ogrodnictwa – Stanisława Przybyłowicza; ćwiczeń cielesnych – Mariana Krawczyka, Franciszka Krawczykowskiego, Waleriana Sikorskiego. Ponadto w pracach przeznaczonych dla pedagogów wielokrotnie podejmowano zagadnienia szkolnictwa, takie jak: podstawy pedagogiki i wychowania (Sergiusz Hessen, Bogdan Nawroczyński, Bertrand Russell, Zygmunt Myślakowski, Ludwik Chmaj), szkolnictwo i oświata w Polsce (Władysław Radwan, Stanisław Tynelski, Sylwester Klebanowski, Aleksander Litwin, Helena Radlińska) i za granicą (we Włoszech – Aleksander Patkowski, w Anglii – Peter Sandiford, w Austrii Jakub Zylberberg), szkolnictwo zawodowe (Wacław Szczęsny), metoda ogólna (Amélie Hamaïde, Stanisław Karpowicz), psychologia dziecka i psychologia eksperymentalna (Edouard Claparède, Stefan Baley, Władysław Sterling, Stefan Szuman, Jakub Frostig, Klimowicz Tadeusz), rozwój dziecka (Alfred Binet, Ovide Decroly, Władysław Dybowski, Jan Kuchta, Kazimierz Dąbrowski), socjologia (René Maunier).

Dla nauczycieli w okresie międzywojennym przygotowywano także specjalistyczne wydawnictwa seryjne (wznowione po wojnie), np. numerowane: „Biblioteka Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych” wychodząca od 1920 r., „Zagadnienia Oświatowe. Biblioteka Polskiej Oświaty Pozaszkolnej” ukazująca się do 1924 r., „Biblioteka Pedagogiki Leczniczej” wychodząca od 1925 r. pod redakcją Marii Grzegorzewskiej, „Biblioteka Działań Pedagogicznych” drukowana od 1926, „Z Praktyki Szkolnej” ukazująca się od 1928 r., której tom kosztował od 80 gr do 6 zł, „Biblioteka Samokształcenia” wychodząca od 1932 r. Podjęmowano zagadnienia różnorodne od metod nauczania w klasach początkowych,

w szkołach specjalnych, poprzez naukę śpiewu w szkole powszechnej, redakcję gazetki szkolnej i czasopism dziecięcych, organizację wycieczek, prace indywidualne i zespołowe, elementy wychowania fizycznego, współpracę z rodzicami, a na pogadankach o higienie kończąc. Osobnym wydawnictwem była czterotomowa *Encyklopedia wychowania* pod redakcją Stanisława Łempickiego, omawiająca kolejno problemy wychowania, nauczania i organizacji wychowania publicznego młodzieży, wychodząca w latach 1934–1939.

Zakończenie

Każde z omówionych wydawnictw miało wyraźnie zarysowany profil. Oficyny ukierunkowane były kolejno na upowszechnianie utworów czołowych polskich i zagranicznych pisarzy (firma Gebethnera i Wolffa), na dzieła popularnonaukowe i naukowe o charakterze słownikowym i encyklopedycznym (jak oficyna Michała Arcta), na wydawnictwa albumowe (jak firma Jakuba Mortkowicza), na dzieła pomnikowe przygotowywane przez specjalistów z danej dziedziny (jak wydawnictwo Trzaski, Everta i Michalskiego). Jakkolwiek w każdej z nich podejmowano również wysiłek wydawniczy w kierunku działalności na rzecz edukacji szkolnej dzieci i młodzieży, albowiem dla większości firm okresu międzywojennego charakterystyczna była wielostronność. Oficyną typowo edukacyjną była niewątpliwie „Nasza Księgarnia”, ale pozostałe firmy starały się skutecznie sprostać idei popularyzacji nauki poprzez inicjowanie różnych serii³⁸. Osobną grupę stanowią podręczniki szkolne przeznaczone zarówno dla dzieci rozpoczynających naukę, uczniów starszych, jak i dla młodzieży kształcącej się w szkołach zawodowych przygotowywane przez wybitnych pedagogów danej dziedziny. Wydawnictwa te dodrukowywano w ciągu roku, wznawiano i uzupełniano zgodnie z aktualnymi podstawami programowymi i popularnymi wypisami szkolnymi. Przedstawione oficyny zajmowały się również wydawaniem książek o tematyce pedagogicznej i wychowawczej, które swoje miejsce znalazły w odpowiednich cyklach. Dla nauczycieli była to możliwość zgłębiania wiedzy zgodnie z najnowszymi badaniami. Do grona pedagogicznego adresowano również pomoce dydaktyczne. Omówione oficyny niewątpliwie trwale zapisały się w dziejach ruchu wydawniczego i księgarstwa polskiego na rzecz edukacji szkolnej. Właściciele poszczególnych firm mieli bowiem świadomość, jak ważną rolę odgrywa samokształcenie w obliczu niedostatków systemu edukacyjnego³⁹.

³⁸ Poszczególne oficyny wydawnicze podejmowały również w okresie dwudziestolecia międzywojennego druk wydawnictw ciągłych przeznaczonych dla dzieci i młodzieży szkolnej. Zagadnienie to zasługuje na odrębne opracowanie, ale należałoby wspomnieć chociażby periodyki wydawnictwa Jakuba Mortkowicza, takie jak: „Z Bliska i z Daleka” wraz z dodatkiem „W Słońcu” (1913–1914), „W Słońcu” (1916–1927), „Pro Arte et Studio” (1916–1919), „Wiarus” (1931–1938). Por. przyp. 16.

³⁹ S. Kramsztyk, *O popularyzacji nauki*, „Nowe Tory” 1907, nr 3, s. 241.